

УДК 657.474.

С.В. Сисюк, канд. екон. наук
Тернопільський національний
економічний університет

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПЛАТНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто економічні передумови виникнення платних освітніх послуг в державних вищих навчальних закладах. Визначено, що основним джерелом поповнення спеціального фонду є плата за навчання. Проаналізовано фактори, які впливають на ціну освітньої послуги.

Ключові слова: платні освітні послуги, фінансове забезпечення, ціна, державний вищий навчальний заклад.

Вступ. Діяльність вищих навчальних закладів у сучасних умовах змінюється адекватно до вимог соціально-орієнтованої економіки з характерними для неї тенденціями запровадження ринкових механізмів господарювання. Передусім, це стосується фінансового забезпечення їх діяльності. Дефіцит бюджету, офіційний дозвіл на право надання державними вищими навчальними закладами (ДВНЗ) послуг на платній основі призвів до суттєвого зростання частки коштів спеціального фонду в загальному обсязі фінансових ресурсів. Найактивнішим інструментом поповнення спеціального фонду є плата за навчання. Нині вона складає приблизно 80% загальних надходжень до нього й продовжує зростати, оскільки розширюється номенклатура освітніх послуг, що надаються вищими навчальними на платній основі. Запровадження такої системи призвело до низки неузгодженостей, як у законодавчій базі, так і в практиці формування ціни на освітні послуги, що надаються державними вищими навчальними закладами.

Постановка завдання. Попри значну увагу вчених до окремих аспектів функціонування вищих навчальних закладів, варто зауважити, що науковці розглядають переважно проблеми реформування освіти як галузі, не приділяючи уваги проблемам прогнозування розвитку вищої освіти. В наукових публікаціях розглядаються перспективи системи нормативного планування витрат на соціальну сферу та інших питань фінансово-кредитних взаємовідносин вищої школи, шляхів удосконалення механізму надання освітніх послуг та їх господарських механізмів. Зокрема це здійснено в працях Т.Боголіб, Г. Щокіна, В. Граниш, В. Новікова, Д. Грیشної та інших. Віддаючи належне цим публікаціями, потрібно звернути увагу на необхідність постійного розвитку наукових поглядів на проблеми фінансового забезпечення розвитку вищої освіти і науки, їх орієнтації на зміни у світі, і, зокрема, в українському суспільстві, орієнтації на світові тенденції цивілізованого розвитку.

Мета даної статті – дослідження економічних передумов виникнення платних освітніх послуг.

Результати. Одним з найпроблемніших питань системи вищої освіти, є те, що на початку 90-х рр. відбулося різке скорочення державних асигнувань на її

Economic pre-conditions of appearing educational services which require payment in state higher educational establishments are considered. The basic source of addition to the special fund is paying for studies. Factors which influence on the cost of educational favour are analysed.

Key words: requiring payment educational services, financial providing, price, state higher educational establishment.

розвиток, практично зникли замовлення підприємств. Однак працівники вищої освіти змогли в непростих умовах перебудуватися та ефективно розвивати діяльність, пов'язану з наданням платних послуг, яка завдяки офіційному законодавчому дозволу, призвела до значного поліпшення фінансового забезпечення державних вищих навчальних закладів. Проте, такі сучасні економічні умови окреслюють коло проблем, без розв'язання, яких важко вибудувати ефективну систему фінансування освітніх послуг.

Дискусії, що ведуться з приводу того, якою ж має бути система фінансового забезпечення освіти, її джерела та механізм їх залучення, не припиняються. Окремі науковці вважають, що поняття “альтернативне джерело фінансування освіти” не передбачає заміни державного фінансування на приватне за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб, а передбачає лише зміну механізму залучення коштів для цього. Також робиться акцент на те, що держава не повинна забороняти розвиток і платного навчання, проте лише в недержавних вищих навчальних закладах [5, с.88]. Інші, навпаки, схиляються до думки, що фінансувати вищу освіту може (більше — того повинна) лише держава, а у якості альтернативного джерела доцільно використовувати освітні фонди, сформовані за рахунок регіональних суб'єктів господарювання [1, с. 260].

Завдяки таким фондам можна буде реалізувати принципи державного, державно-громадського управління економікою галузі, адже за своєю природою вони повинні бути відносно незалежними і від владних структур, і від органів державного управління, оскільки керуватимуть фондами виборні органи, а самі фонди мають бути вибудовані як окремі організаційні структури, що діють за своїми статутами. Можуть бути і такі окремі фонди, як фонд інновацій, підтримки, поточного фінансування тощо.

Сучасний стан, що склався в українській сфері вищої освіти, активізує проблему щодо розширення джерел фінансування. На сьогодні, не набули поширення такі джерела фінансування, як кредити, цільова допомога, гранти. Отже, нові можливості, відкриті перед українськими вищими навчальними закладами, не лише розширюють масштаби і форми фінансування освіти, а й

формують її багатофункціональний та багаторівневий характер, що особливо актуально в умовах приєднання України до Болонської конвенції.

При цьому треба врахувати, що бюджетні кошти, які надаються державою, не відшкодовують повною мірою витрат на підготовку фахівців за державним замовленням. Такі витрати як придбання обладнання, навчальної та наукової літератури, капітальний, поточний ремонт та інші, без яких навчання студентів неможливе, здійснюються повністю за рахунок коштів спеціального фонду. Тобто для забезпечення навчання студентів за державним замовленням залучаються кошти студентів-платників. Таким чином держава покладає частку своїх зобов'язань на населення.

Це призводить до того, що заклади освіти об'єктивно змушені підвищувати плату за навчальні послуги, що в сучасних умовах набуває не тільки економічного, а й соціального значення, оскільки платне навчання, певним чином, порушує соціально-економічну рівновагу суспільства.

Тому, наполягаючи на збільшенні бюджетної частини, виділеної на розвиток вищої освіти, необхідно одночасно шукати й впроваджувати додаткові джерела фінансування, відпрацьовувати методологію цього процесу, створювати концептуальні основи організації фінансово-економічних відносин в освіті, удосконалювати організаційно-економічний механізм її функціонування, розробляти оптимальні моделі фінансового багаторівневого та багатоканального фінансування вищої школи, які відповідали б нинішнім умовам, обґрунтувати підходи до розроблення системи економічних норм і нормативів видатків вищої школи в Україні на рівні світових стандартів тощо.

Статистичні дані [3; 4] свідчать про динамічне зростання частки спеціального фонду у структурі джерел фінансового забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів. Так, у 1996 р. їх обсяг у загальній сумі надходжень становив 30,5 %, у 1997 р. — 32,5 %, у 1998 р. — 44,1 %, у 1999 р. — 55,9 %, у 2000 р. — 58,3 %, у 2001 р. — 60,1 %, у 2002 р. — 63,5 %, у 2003 р. — 65,3 %, у 2004 р. — 70,9 %, у 2005 — 71%, у 2006 та 2007 роках — відповідно 76% та 76,1%.

Основними причинами посилення значення діяльності, пов'язаної з наданням платних послуг в системі вищої освіти є:

недостатній обсяг бюджетних асигнувань на вищу освіту в Україні;

збільшення витрат на утримання державної вищої освіти за рахунок власних коштів є сьогодні загальноосвітньою тенденцією, а не тільки необхідністю, викликаною станом української вищої школи в умовах ринку;

зростання попиту на додаткову другу вищу освіту, на підвищення кваліфікації, задоволення якого здійснюється, як правило, на платній основі;

перехід до нової системи організації науково-дослідних робіт, конструкторських розробок та комерційного використання їх результатів.

Найбільш суттєвою проблемою, яка пов'язана з розвитком системи платних послуг в галузі вищої освіти (отримання плати за надані послуги в сфері освіти), є обґрунтування розміру відшкодування їх вартості.

Враховуючи той факт, що основним джерелом доходів за спеціальним фондом у вищих навчальних закладах державної форми власності виступає плата за навчання, виникає необхідність розробки методики

розрахунку вартості навчання, яка, на наш погляд, пов'язана з існуванням таких проблем як неможливість забезпечення співставності вартості послуг і проблемність здійснення контролю відповідності вартісних параметрів освітніх послуг і їх якості.

Окрім того, розглядаючи особливості сучасного розвитку вищої освіти, необхідно акцентувати увагу на тому, що розвиток додаткових джерел фінансування (контрактне навчання студентів, оренда приміщень, навчання студентів-іноземців, платні інформаційні послуги тощо), супроводжується необхідністю вирішення проблеми обґрунтованого ціноутворення відповідної послуги, а також податкових зобов'язань з цього приводу.

Проведені дослідження свідчать, що в сучасних умовах ціни практично вільні. Одна й та сама послуга в різних вищих закладах освіти має різну ціну, що пояснюється визначенням розміру оплати за навчання не з врахуванням реальних витрат на нього і не якістю освітніх послуг, а кон'юнктурою, тимчасовою привабливістю окремих спеціальностей. Звідси — суперечності, а іноді й конфлікти, які суттєво впливають на фінансове забезпечення навчального закладу.

Ціни на освітні послуги, що пропонуються навчальним закладом, в умовах ринкової економіки визначаються рядом зовнішніх та внутрішніх факторів (рис.1)

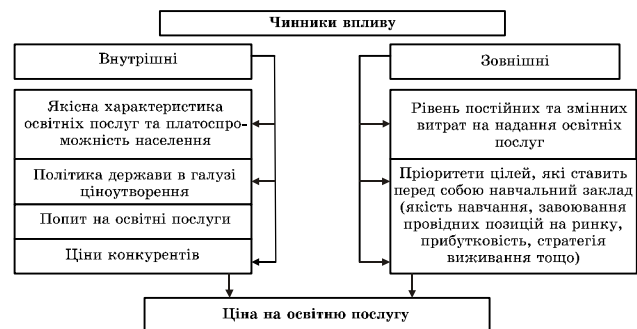

Рис. 1. Чинники впливу на ціну освітньої послуги ДВНЗ

Однак рівень постійних та змінних витрат визначає мінімальну ціну, нижче якої виробництво послуг буде збитковим. Для визначення мінімальної ціни слід скласти кошторис всіх витрат на надання освітньої послуги. Одержана сума виступатиме як фактична собівартість освітньої послуги.

Таким чином, хоча державні вищі освітні заклади і надають платні послуги, вартість останніх не можна ототожнювати з ціною на ці послуги, яка діє у системі ринкових відносин. Державні вищі освітні заклади за рахунок надання платних послуг покривають витрати на навчання і суми перевищення доходів над витратами спрямовуються на покриття дефіциту коштів загального фонду (на оплату праці, різноманітні комунальні послуги, господарські витрати тощо). Прибуток як такий не закладається в оплату послуги, тому не можна говорити про ціну на послуги освіти у її класичному розумінні.

Забезпечення виживання може бути основною метою вищого навчального закладу в умовах жорсткої конкуренції. Щоб втримати свою частину ринку, навчальні заклади змушені встановлювати нижчі ціни та постійно підвищувати якість освітніх послуг. Якщо ж заклад освіти має на меті завоювати лідируючі позиції на ринку за показником частки ринку, то його цінова політика повинна бути спрямована на зниження цін,

щоб повернути до себе більше абітурієнтів. Якщо навчальний заклад бажає стати лідером на ринку по показнику якості послуг, то він має встановити високу ціну, щоб покрити витрати на досягнення високої якості освітніх послуг. Проте у будь якому випадку, ключову роль у забезпеченні досягнення мети діяльності вищого навчального закладу відіграє наукове обґрунтування та система облікового забезпечення управління витратами, основною ланкою якого виступає процес калькулювання.

В економічній літературі немає єдиної думки щодо методики калькулювання собівартості платних освітніх послуг. Практика засвідчує, що це пояснюється різноманітністю підходів до визначення обсягу та обліку витрат на надання цих послуг.

Вказані проблеми доцільно розв'язувати в таких варіантах:

1) держава підвищує розмір фінансування вищої освіти до рівня, необхідного для повноцінного навчання студентів за державним замовленням;

2) розмір оплати за навчання в ДВНЗ регулюється державою, яка виробляє підходи й для тих, хто навчається за державним замовленням, і для контрактників з диференціюванням за фаховими напрямками (економічні, технічні, гуманітарні).

Методикою розрахунку вартості навчання при цьому мають бути передбачені такі складові, як розмір оплати праці професорсько-викладацького складу та інших категорій працівників, обов'язкових надбавок до посадових окладів, застосовуваних коефіцієнтів до заробітної плати, законодавчо встановлених розмірів стипендій, витрат пов'язаних з утриманням матеріальної бази, асигнувань у статті "інші витрати" тощо.

Окрім того, одним із головних завдань у цьому напрямі на сучасному етапі є розробка економічних моделей вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, які давали б чітку картину взаємозв'язку навчальних, виховних, науково-дослідних функцій вищих навчальних закладів з обсягами фінансування. Економічні моделі мають стати основою для розроблення нормативів, а гнучка методика обчислення вартості навчання повинна давати можливість визначити не тільки собівартість навчання в окремих вузах, але й суспільно необхідні витрати на освіту.

Незважаючи на те, що вітчизняна вища освіта характеризується низкою специфічних особливостей та рис, які відрізняють її від системи освіти розвинених зарубіжних країн, критична оцінка такого досвіду загалом свідчить про доцільність застосування щонайменше п'яти основних рекомендацій, котрі стосуються видатків на освітні послуги:

державне фінансування має домінувати і включати безпосередню передачу частини коштів у ДВНЗ на їх поточну навчальну роботу і розподіл решти на конкурсній основі під конкретні наукові та інноваційні проекти;

студенти повинні відшкодовувати частину витрат ДВНЗ на навчання і додаткові послуги з власних коштів; законодавча і податкова системи країни мають сприяти благодійницькій і неприбутковій діяльності у сфері освіти, скеровувати якомога більшу частину приватних ресурсів безпосередньо у вищу школу;

необхідно звернути особливу увагу на здешевлення вищої освіти шляхом належного використання досягнень інформаційної революції [2, с. 33].

З приводу останнього твердження, слід врахувати можливість збільшення обсягів самостійної роботи студентів, а також роботу в діалоговому режимі з професорсько-викладацьким складом через комп'ютерну мережу.

Таким чином, зі сказаного випливає, що розвинені країни, вимагаючи від власних систем освіти виконання дуже складних завдань з інтелектуального забезпечення розвитку економіки й нових технологій в умовах відкритого світового ринку, не можуть гарантувати збільшення витрат на вищу освіту, яке було б пропорційним до вказаних вимог. Тому в багатьох розвинених країнах досить гостро стоїть проблема пошуку шляхів досягнення максимальних освітніх і суспільних результатів за стабільності чи дуже повільного зростання фінансування освіти. Одним із перспективних напрямів удосконалення при цьому є розвиток ступеневої системи освіти.

Основні принципи, на яких базується зміст навчання і побудова навчальних планів — це системність, безперервність, фундаменталізація освіти за обов'язкової умови забезпечення вільного вибору освітнього процесу для студентів як усередині кожного ступеня навчання, так і при переході з однієї освітньої програми на іншу.

Системність освіти, на наш погляд, також повинна передбачати побудову процесу навчання усередині кожного ступеня в такий спосіб, щоб основні напрями підготовки здійснювалися безперервно (суцільним ланцюгом) від початкового етапу до кінцевого. При цьому кожний наступний етап навчання має базуватися на знаннях попереднього, розширюючи й поглиблюючи опанований матеріал. З таким розумінням системності нерозривно пов'язане поняття "безперервність освіти", що розглядається не тільки як процес безперервного навчання, а й як процес перманентної зміни мети, завдань і функцій ланок освітньої системи, в якій початкові ланки формують знання-знайомство, що, поступово розширюючись, переходить на етапі здобуття базової вищої освіти у знання-вміння і далі — у знання-трансформацію, коли творча людина здатна генерувати нові ідеї.

Оцінюючи систему ступеневої освіти загалом як прогресивну, необхідно уточнити призначення кожного етапу освітнього процесу. На цій основі можна розраховувати на тісну взаємозв'язку освітніх програм кожного етапу навчання, ефективне функціонування ступеневої системи освіти в Україні й відповідне зниження рівня витрат на надання освітніх послуг.

Висновки. Розвиток ступеневої освіти та відповідне узгодження навчальних програм, безумовно, позитивно впливатиме і на рівень видатків, що врешті сприятиме їх зниженню. Втім, економічне оздоровлення освіти, в тому числі вищої, потребує докорінної реконструкції системи фінансового забезпечення і як найбільшого залучення коштів від надання платних послуг, а також безпосередньої участі споживачів освітніх послуг у формуванні й використанні централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Центральною проблемою є витрати, які формують собівартість освітніх послуг.

В ринкових умовах значення такого джерела фінансового забезпечення діяльності державних закладів освіти як спеціальний фонд зросло. Надання платних освітніх послуг викликало необхідність розвитку відповідного облікового й контрольного забезпечення, особливо в частині витрат ДВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарманський М.М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні. — Хмельницький. Поділля, 1997. — 260 с.

2. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних класифікацій і дипломів / За заг. ред. проф. Г.В. Щокіна: Монографія. — К.: МАУП-МКА, 1997. — 208 с.

3. Освіта України: політика, принципи, структура, статистика. — К., 2005.

4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2005/06 навчального року. Статистичний бюлетень." К.: Держкомстат. " 2006." 185 с.

5. Пирого С., Пирого І. Джерело фінансування освіти // Економіка України. — 1997. — № 2. " С. 88.

Надійшла до редакції 20. 02.2009р.

УДК 005.591.452

Н.С. Скопенко, к.е.н., доцент

ОСНОВНІ ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Доведено, що підхід до інтеграції компанії повинен бути комплексною системою, що ілюструє і чітко регламентує весь процес інтеграції, починаючи від визначення стратегічного наміру інтеграції, процесу ухвалення стратегічних рішень і закінчуючи описом конкретних практичних кроків: складання плану реалізації стратегічного рішення і методики управління реалізацією інтеграційних процесів.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні об'єднання

Вступ. Вибухове зростання кількості, об'ємів і складності операцій по злиттю, поглинанням і створенню альянсів у кінці ХХ — на початку ХХІ ст. наочно підтвердило, що інтеграція компаній є характерною рисою розвитку світової економіки та важливим елементом сучасної бізнес-стратегії. Але не дивлячись на це, за даними досліджень, дуже багато новостворених об'єднань не виправдовують очікувань учасників, в більшості випадків інтеграція не приносить очікуваної синергії.

Це означає, що сьогодні необхідний абсолютно інший підхід до планування і проведення заходів щодо реструктуризації компаній. Все більше ускладнення взаємодії підприємств із зовнішнім середовищем вимагає, щоб і керівники, і аналітики неухильно удосконалювали свої навички реагування на неминучу зміну операційного середовища. А для цього вони повинні ясно уявляти собі, яким чином зусилля по створенню вдалого об'єднання компаній доповнюють один одного в рамках єдиної схеми.

Оскільки створення різних об'єднань нерідко супроводжується одними і тими ж заходами, керівник або аналітик може розглядати злиття, поглинання або створення бізнес-альянсів як процес або логічну послідовність дій. Правильно розроблений процес дозволяє керівникові або аналітику вірно спланувати послідовність дій, проаналізувати альтернативні варіанти і вибрати з них такий, що найбільшою мірою відповідає основним потребам всіх зацікавлених сторін.

Постановка завдання. Для успішної інтеграції підприємств необхідним є вирішення існуючих проблем у вигляді цілісного підходу до об'єднання компаній. Підхід до інтеграції компаній повинен бути комплексною системою, що ілюструє і чітко регламентує весь процес інтеграції, починаючи від визначення стратегічного наміру інтеграції, процесу ухвалення стратегічних рішень і закінчуючи описом конкретних практичних кроків: складання плану ре-

It is well-proven that going near integration of companies must be the complex system which illustrates and expressly regulates all of process of integration, beginning from determination of strategic intention of integration, process of acceptance of strategic decisions and concluding description of concrete practical steps: drafting of plan of realization of strategic decision and method of management realization of integration processes

Key words: integration, integration associations

лізації стратегічного рішення і методики управління реалізацією інтеграційних проектів [1, 4].

Результати. Комплексний підхід до інтеграції компаній дозволяє виявити взаємозв'язок її різних аспектів. Більшість наукових досліджень по злиттю, поглинанням та іншим способам реструктуризації компаній розглядають лише окремі вузькі питання, наприклад планування операції інтеграції, оцінка компанії-мішені або інтеграція двох компаній [2, 3]. Нерідко їх автори стверджують, що той чи інший аспект процесу інтеграції — найважливіший, а роль решти всіх складових в успіху операції вважають вторинною.

Саме тому, на нашу думку, необхідно приділити увагу тим проблемам, які в інших працях по реструктуризації компаній розглядаються поверхнево. До них відносяться: попереднє планування інтеграційних процесів, техніка ведення переговорів, інтеграція компаній після злиття, створення бізнес-альянсів як альтернатива злиттю та поглинанню, застосування новітніх методів фінансового моделювання для аналізу і структуризації операцій по злиттю та поглинанню, а також оцінка компанії-мішені на основі аналізу її ринкової вартості. Ігнорування цих питань призводить до збільшення проблем після здійснення операції об'єднання підприємств.

На нашу думку, процес інтеграції компаній на основі злиття та поглинання складається із 10 взаємозв'язаних етапів, він достатньо гнучкий для застосування в компаніях будь-якого розміру і будь-якої галузі:

Розробка стратегічного плану для всієї компанії («Бізнес-план»).

Розробка плану об'єднання, пов'язаного з цим стратегічним планом («План злиття/поглинання»).

Активний пошук потенційних компаній — кандидатів на поглинання («Пошук»).

Проведення скринінгу і ранжирування потенційних кандидатів на поглинання по пріоритетності («Скринінг»).